

Mikael Malmaeus

TIO TANKAR OM TILLVÄXT

COGITO

Cogito är en oberoende grön tankesmedja med syfte att främja grön och ekologisk debatt och idéutveckling. Cogito arbetar för att bredda och fördjupa samhällsdebatten samt att lyfta fram konstruktiva idéer och konkreta exempel som visar att ett hållbart samhälle finns inom räckhåll.

Text: Mikael Malmaeus

Projektledare: Katarina Wangler Björk

Grafisk form: Irons Design

© Cogito 2021

Fotografier av Taha Mazandarani, Christian Holzinger, Markus Winkler, Ravi Roshan, Raquel Martinez and Markus Spiske på Unsplash.

Förord.

Den pågående pandemin har ett starkt grepp om det globala samhället och kommer att påverka våra liv en lång tid efter den är över. Samtidigt vet vi sedan länge att vi inte kan fortsätta att överskrida de planetära gränserna. Situationen vi har hamnat i ger oss en unik möjlighet att genomföra en grön omstart och omställning och utveckla ett modernt och resiliellt samhälle där vi alla kan leva och utvecklas.

För att nå dit behöver vi en grundlig förståelse för utmaningarna och möjligheterna vi står inför men vi behöver också visualisera sannolika, eller snarare önskvärda, framtider. Det är en omfattande och komplex uppgift, men vi har gjort det förut. Mänskligheten har genomgått kollektiva system- och perspektivtransformationer tidigare i historien. Nu är det åter dags för en gemensam kraftansträngning!

Tillväxt som system, koncept och mått genomsyrar en stor del av den politiska diskussionen om hur vi ska upprätthålla och återbygga vårt välfärdssamhälle. Tillväxt angår oss alla. Ändå blir diskussionen om vad tillväxt är, vad den bidrar till och inte, samt dess konsekvenser för miljön och framtida generationers utvecklingsmöjligheter, förvirrad. Förvirrade diskussioner bidrar inte till att utveckla konstruktiva hållbara framtidsvisioner med realistiska färdplaner.

I denna utomordentliga text, Tio tankar om tillväxt, ger Mikael Malmaeus oss verktyg att föra en meningsfull, framåtblickande och insiktsfull diskussion om morgondagens samhälle och hur vi ska ta oss dit genom att förtjänstfullt avtäcka och förtydliga tillväxtbegreppet, dess innebörd och påverkan.

Cogito vill med denna text bidra till ett meningsfullt och dynamiskt samtal om tillväxt idag och i morgon med hopp om att inspirera till insiktsfull handling.

En engelsk version av texten har möjliggjorts av stöd från och samarbete med Green European Foundation och finns tillgänglig på www.cogito.nu.

Stockholm, mars 2021

KATARINA WANGLER BJÖRK

Ordörande i den gröna tankesmedjan Cogito

Kapitel 1.

Tillväxten angår oss alla

En del av oss är väldigt engagerade i den ekonomiska tillväxten. Somliga menar att tillväxten är för stor och hotar att ske på bekostnad av klimatet och miljön. Andra menar att tillväxt är en förutsättning för en hållbar ekonomi, och att den är starkt kopplad till samhällets utveckling och omvandling, och därmed inte minst en nödvändig del av en grön omställning. Här är några exempel på hur det kan låta när tillväxten diskuteras:

“Den som tror att exponentiell tillväxt kan fortsätta för evigt i en begränsad värld är antingen en galning eller en ekonom.”

KENNETH BOULDING, EKONOM

“Att påstå att det finns gränser för den ekonomiska tillväxten är ungefär lika klipskt som att påstå att det finns gränser för människans fantasi och uppfinningsrikedom.”

GUNNAR ÖRN, EKONOMIJOURNALIST

“Tillväxten i Sverige kommer att bli 0,3 procentenheter lägre än om vi inte hade haft ett coronavirus.”

MAGDALENA ANDERSSON, FINANSMINISTER

“Det räcker med en enda statistikuppgift för att visa vad tillväxt betyder: sedan 1980 har spädbarnsdödligheten i Sverige minskat med nästan två tredjedelar.”

PER GUDMUNDSSON, JOURNALIST

De två första citaten är intressanta eftersom de visar på helt motsatta ståndpunkter som båda kan låta rimliga. Men de kan omöjligt tala om samma sorts tillväxt. Boulding verkar tala om en fysisk tillväxt i en värld med fysiska gränser. Örn verkar prata om en tillväxt som något som uppstår ur människans innovationsförmågor, och som inte nödvändigtvis (eller alls) begränsas av fysiska lagar.

Vilken sorts tillväxt tänker Andersson på? Tänker hon att det blir 0,3 procent större marginal upp till taket innan vi spränger planetens gränser, eller är hon bekymrad över den antydda minskningen av människans fantasi och uppfinningsrikedom? Nej, snarast konstaterar hon att en minskad tillväxt genererar mindre pengar till statskassan, och att det blir kärvare att bekosta välfärden framöver. Gudmundsson, slutligen, ansluter till en tradition som ser den ekonomiska tillväxten som den bakomliggande orsaken till mänskliga framsteg inom teknik, medicin och annan vetenskap

Ordet tillväxt är uppenbarligen lätt att uppfatta positivt i många olika sammanhang. I Sverige har vi myndigheter som Tillväxtverket och Tillväxtanalys, i Europa har vi Stabilitets- och tillväxtpakten som ram för den ekonomiska politiken. FN:s åttonde globala utvecklingsmål är Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt. Inom politiken ses tillväxt oftast som något positivt. Men diskussionerna haltar eftersom tillväxt verkar betyda olika saker i olika sammanhang. Samtidigt är frågorna livsavgörande och angår oss alla. Om tillväxten är oförenlig med ekologisk hållbarhet är den omöjlig att upprätthålla vare sig vi vill det eller inte. Men om den samtidigt eller i stället är helt nödvändig för en hållbar utveckling och för att ha råd med välfärden måste vi vårda den ömt.

Vi behöver med andra ord lösa frågan och söka svar. Det handlar inte om ordklyveri och akademiskt käbbel, utan om livsviktiga vägval. Tyvärr brukar inte diskussioner om tillväxten leda upp till detta utan snarare fastna i förvirring och låsta positioner. Eftersom det brådskar att ta itu med framtidens utmaningar vill denna lilla text lösa upp förvirringens knutar och lägga fakta på bordet på ett lättbegripligt sätt. Hur märkligt det än kan verka för den som betraktar eller deltar i ställningskriget så råder det egentligen ingen större oenighet om de grundläggande sakfrågorna. Låt oss därför lägga pusslet och betrakta hela bilden så som den faktiskt ser ut.

De som talar om tillväxt har ofta svårt att förstå varandra.

Kapitel 2.

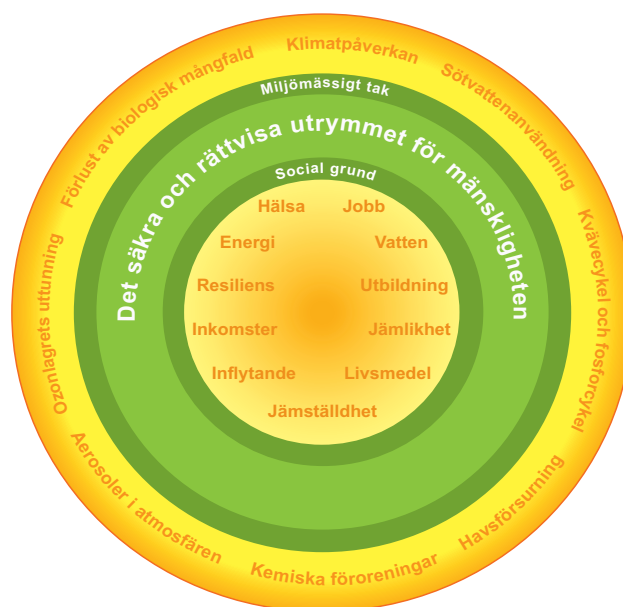
Den magiska munken – hur stor bör ekonomin vara?

Ett spår i tillväxtdiskussioner handlar om ekonomins storlek. Ordet *tillväxt* låter ju onekligen som att ekonomin växer och blir större. När det sker ökar vårt välfärd och vi får mer resurser till den gemensamma välfärden. Men blir ekonomin för stor så riskerar vi att spränga ramarna för vad planeten tål genom ett alltför högt tryck på naturens resurser.

Ett ramverk som fått stort genomslag på senare år är *munkmodellen*, en metafor som tagits fram av den brittiska ekonomen Kate Raworth. Med tanke på namnet kunde modellen kanske handlat om fromhet och asketism, men syftar i själva verket på den sockerstinna friterade kakan som också brukar kallas för donut. I bilden här bredvid visas hur det säkra och rättvisa utrymmet för mänskligheten som modellen pekar ut liknar just en sådan bakelse.

Ekonomins storlek handlar i detta fall om mängden varor och tjänster som produceras och konsumeras. Tanken är att om den mängden är för liten – så liten att den inte når upp till den sociala grunden – så räcker den inte till för att tillgodose alla mänskliga behov som definieras där, såsom livsmedel, utbildning och sysselsättning. Men om ekonomin i stället växer sig för stor så hotas de planetära gränserna och vi riskerar katastrofal klimatpåverkan, förlust av biologisk mångfald och andra negativa konsekvenser. Det gäller med andra ord för ekonomin att hålla sig inom det gröna området som definierar munken, eller donuten.

Det kan knappast ifrågasättas att det finns kritiska gränser för den miljöpåverkan som produktionen och kon-

sumtionen av varor och tjänster orsakar. Exakt var dessa gränser går finns det olika sätt att försöka uppskatta, och det ramverk som åskådliggörs i munkmodellen skulle kunna bytas ut mot någon annan modell. Miljöpåverkan ökar förstås ju mer varor och tjänster vi producerar och konsumeras. Men den påverkas även av hur de produceras, och hur de tas om hand när de konsumeras, om de kan återvinnas och återanvändas och så vidare.

Men ändå – om tillväxt handlar om ekonomins storlek, och om mängden varor och tjänster som tillhandahålls, är det lätt att förstå farhågan att tillväxten kan bli för stor (eller för liten, för den delen). Men måste tillväxt verkligen handla om detta?

Det kan låta rimligt att miljöpåverkan ökar ju mer vi producerar och konsumerar.

Kapitel 3.

Kvantitet eller kvalitet?

Med munken för ögonen konstaterar Kate Raworth att ekonomin verkar vara för liten och för stor på samma gång – eftersom vi inte når upp till den sociala grunden men ändå överskrider flera planetära gränser – och hon drar slutsatsen att det ekologiska fotavtrycket idag är för stort och att kakan är ohållbart fördelad mellan fattiga och rika. Så hur stor är då vår ekonomi egentligen?

Ekonomins storlek brukar uppskattas med hjälp av bruttonationalprodukten, BNP. Det är ett mått på värdet av alla varor och tjänster som produceras inom ett land under ett år, uttryckt i pengar. Summan av alla prylar, mat, kläder, tjänster och skattefinansierad välfärd utgör tillsammans BNP som i Sverige uppgår till några tusen miljarder kronor per år. När finansministern säger att tillväxten ökar eller minskar med en eller annan procent så syftar hon på BNP. Undersökningar av sambanden mellan tillväxt och koldioxidutsläpp brukar också utgå från tillväxt i termer av ökad BNP. I dessa sammanhang är tillväxt alltså något som kan mätas kvantitativt.

Det är dock inte alla som tycker att tillväxt i *grunden* handlar om ökad BNP. En del ekonomer menar snarare att BNP bör betraktas som ett mer eller mindre bra mått på något annat – det som egentligen borde mätas. Enligt så kallad välfärdsteori bör ekonomiska värden i grunden förstås utifrån begreppet *nytta*, men nytta kan bara uppskattas indirekt med olika metoder. Ekonomisk tillväxt

skulle enligt detta synsätt kunna definieras som att den samlade nyttan ökar i samhället, och BNP är ett av flera möjliga sätt att försöka mäta detta i praktiken. Frågan är hur bra det är.

Nytta inom nationalekonomin brukar i första hand betraktas som något subjektivt som upplevs individuellt, och vad som skapar nytta beror alltså på individuella preferenser. Nyttan blir antagligen större ju mer varor och tjänster vi har möjlighet att konsumera, men den beror också i hög grad på vad vi konsumerar. Det är också tänkbart att människors individuella nyttor på något sätt kan adderas till samhällelig nytta och välfärd.

Nytta introducerades som ett ekonomiskt begrepp under den andra halvan av 1800-talet av neoklassiska ekonomer som med tiden kommit att bli den dominerande skolan inom nationalekonomin. Utgångspunkten i denna teori är att människor försöker maximera sin individuella nytta. Och när nyttomaximerande individer möts på en marknad överförs de individuella preferenserna till faktiska priser på varor och tjänster. Denna tankefigur leder vidare till att nytta kan uttryckas i pengar och att BNP därmed kan vara ett relevant mått på samhällsnytta och välfärd.

Att marknadspriserna helt korrekt skulle kunna representera alla människors upplevda nytta är det dock få

som tror. Ett skäl till detta är att människor på marknaden främst maximerar sin egen nytta snarare än att se till alla människors bästa, eller till naturens bästa, och att priserna därmed inte fångar upp nytta eller skada som upplevs av andra än köparen och säljaren. I princip kan detta rättas till med olika metoder. Ett spår är att använda ekonomiska styrmedel, exempelvis skatter och regelverk, för att få marknaden att fungera bättre i detta avseende. Ett alternativt spår är att försöka mäta samhällsnyttan på andra sätt.

Det har föreslagits en rad välfärdsåtgärder som alternativ till BNP. Några exempel på detta är *Human Development Index*, *Happy Planet Index* och *Genuine Progress Indicator*. Dessa åtgärder försöker på olika sätt väga samman viktiga aspekter av välfärd, till exempel medellivslängd,

utbildningsnivå och ekologiskt fotavtryck – aspekter som också återfinns i munkmodellen.

Observera att om dessa välfärdsåtgärder lanseras som alternativ till BNP så har den underförstådda tolkningen redan gjorts att BNP är ett mått på välfärd och nytta som det behövs ett alternativ till. En alternativ tolkning är att BNP kort och gott speglar produktionen av varor och tjänster, och att mänsklig nytta och välfärd är något annat. Skillnaden är avgörande. I det första fallet kan tillväxten ses som ett mål i sig. Att försöka öka den mänskliga välfärden är ett rimligt mål – förutsatt att detta inkluderar social och ekologisk hållbarhet som ju utgör grunden för all välfärd. Men om tillväxten i stället endast handlar om produktionen av varor och tjänster kan tillväxten på sin höjd ses som ett medel för att uppnå välfärd.

**En del menar att tillväxt framför
allt handlar om att vi får det bättre.**

Kapitel 4.

Kostnad och nytta

Så länge vi utgår från att tillväxt representeras av ökad BNP, oavsett om det är ett mål eller ett medel, så innebär detta att ekonomisk tillväxt kan uttryckas i pengar. En avgörande fråga är om penningvärdet på varor och tjänster speglar nyttan av dessa, eller om det snarare speglar kostnaden. Eller möjligtvis båda? Det visar sig att nyttan främst kommer till uttryck i valsituationer – när individer bestämmer sig för vilka varor och tjänster de ska konsumera – medan det i praktiken är kostnaden för att tillverka produkterna som kommer till uttryck när det hela räknas ihop till ett lands BNP. Och varför är det så?

Sambanden mellan kostnad och nytta är uppenbarligen inte alldeles enkla. Det kostar mer att gå på en operaföreställning än att äta sig mätt. De flesta tycker nog ändå att maten till syvende och sist är viktigare och ger större nytta. Men en vinkännare som väljer en dyrare vinsort gör det antagligen för att hen vet att innehållet är godare och ger större nytta till den som smakar det jämfört med det billigare alternativet. En varas pris *kan* alltså i viss mån spegla den nytta som konsumenterna upplever och är villiga att betala för. Men en nyttomaximerande individ har ingen anledning att betala mer än nödvändigt för en vara. Om maten är billigare än operabiljetterna är det få som protesterar. Vi skulle antagligen vara villiga att betala mer för maten om vi var tvungna, och hoppa över operaföreställningen, men det är en hypotetisk situation som de rådande priserna inte ger någon indikation om. I praktiken har de flesta en budget att hushålla med, och gör sitt bästa för att maximera sin nytta utifrån de resurser som finns tillgängliga. Den penningmängd som individer totalt sett spenderar på varor och tjänster – och som sammantaget summerar till BNP – är inte ett uttryck för hur stor nytta de upplever, utan helt enkelt ett uttryck för deras betalningsförmåga.

Den prismekanism som beskrivs i ekonomiska läroböcker och som handlar om att köpare och säljare på en marknad kommer överens om värdet på en vara utgår ifrån en situation där köparen vill köpa så billigt som möj-

ligt och säljaren få så bra betalt som möjligt. Men så kan vi inte tänka om ekonomin som helhet eftersom vi som medborgare agerar som både köpare och säljare. Om priserna är höga betyder det att vi får bra betalt när vi är på jobbet, men sedan blir vi tvungna att betala dyrt för maten och operabiljetterna. Det är knappast så enkelt som att höga priser tyder på hög nytta för individen. På en fri marknad är det snarare så att priser ofta bestäms i konkurrens mellan flera producenter och tenderar att närma sig *kostnaden för att producera* varorna och tjänsterna.

Produktionskostnaden för varor och tjänster beror på den mängd arbetskraft, kapital, energi och råvaror som behövs för att framställa dem. Naturligtvis kan produktionen ske på olika sätt och med olika kvalitet, men för att hävda sig på en marknad får den inte vara dyrare än nödvändigt. Om någon tar alltför bra betalt väljer konsumenterna att köpa av någon annan som kan producera billigare. Vi ska inte gå in på alla möjliga undantag från denna regel, men det är klart att undantag finns. För ekonomin som helhet är dock regeln intressantare än undantagen, och orsaken till att det är billigare att äta mat än att gå på opera är helt enligt denna regel – det kostar mindre att producera en måltid än en biljett till en operaföreställning. Och för att förklara storleken på BNP, som är summan av maten, operan och allt det andra människor lägger sina pengar på, så är det kostnaden för produktionen som bestämmer summan.

Om vi trots allt antar att människor gör sitt bästa för att maximera nyttan av sin konsumtion utifrån sina ekonomiska möjligheter så är det rimligt att anta att en större budget i normalfallet ger större nytta. Men enligt den ekonomiska teorin antas också den så kallade *marginalnyttan* vara avtagande. Det betyder att den första enheten som konsumeras av en vara ger större nytta än nästa. Ett glas vatten är gott, kanske två, men det femte glaset smakar inte lika gott som det första. Detta borde också kunna gälla för den totala konsumtionen och för BNP. Och det finns mycket riktigt undersökningar som visar att sambandet mellan storleken på BNP och hur lyckliga människor säger sig vara är starkt upp till en viss nivå, men ju rikare länderna blir desto mindre ökar lyckan per BNP-enhet. Detta visar väl helt enkelt att det inte är optimalt att försöka uppskatta nytta med hjälp av pengar, även om vissa samband kan påvisas.

Det är inte alltid möjligt att värdera nytta med hjälp av pengar.

Kapitel 5.

Kreativ bokföring

Det är uppenbarligen besvärligt att uppskatta nytta med hjälp av kostnader. Som tidigare konstaterats går det exempelvis inte att dra några självklara slutsatser om hur stor nytta av ett besök vid operan är jämfört med nyttan av att äta oss mätta bara genom att jämföra kostnaden mellan dessa två. Ett annat och viktigt exempel är att om vi lyckas producera varor och tjänster mer effektivt, och använder mindre resurser vid tillverkningen, så minskar kostnaden. Men om vi på något sätt lyckas tillverka maten billigare (utan att försämra kvaliteten) så minskar knappast nyttan av att äta sig mätt även om kostnaden och bidraget till BNP minskar. Sett med dessa ögon verkar det närmast självklart att BNP och ekonomisk tillväxt i första hand handlar om ökade kostnader, och inte om ökad nytta. Eller?

Alla ekonomer håller inte med om detta. De menar att om priser på varor och tjänster förändras utan att kvaliteten ändras så är det bara en *nominell* förändring som

kan och bör korrigeras. För att räkna ut och studera BNP och tillväxt så bör man använda sig av så kallade *fasta priser*. Enligt detta synsätt skulle vi idealiskt sett alltid få lika mycket av en viss vara för en viss summa pengar om vi räknar i fasta priser. Och om vi från en dag till en annan får mer nytta för våra pengar så bör det också räknas som ekonomisk tillväxt. Att detta skulle fungera särskilt bra i praktiken är dock optimistiskt.

Fastprisberäkningar utförs av statistiska myndigheter i syfte att mäta inflationen och övervaka penningvärdet hos en valuta. Eftersom pengar inte har något fast värde utan påverkas av olika faktorer på marknaden och i synnerhet av penningpolitiken (bankernas penningutgivning, räntesatser och liknande) så sker ständigt förändringar av penningvärdet. En krona idag är inte värd lika mycket som en krona för tjugo år sedan. Om vi ska uttala oss om den ekonomiska tillväxten över tid så behöver vi därför skilja ökad produktion av varor och tjänster ("real

Det finns statistiska metoder som används för att skilja tillväxt från inflation.

BNP-ökning”) från inflation. Inflation innebär att penningvärdet minskar vilket samtidigt innebär en allmänt stigande prisnivå.

Vi bör hålla i minnet att syftet med fastprisberäkningar i första hand är att hålla koll på värdet av pengarna, snarare än att mäta nyttan av varorna och tjänsterna. Själva metoden innebär att kostnaden för en noga utvald korg med varor och tjänster jämförs mellan olika år och vägs samman till ett ”konsumentprisindex”. För att mäta penningvärdet är det optimala att jämföra priset på varor som är identiska över tid och se hur priserna förändras, men i verkligheten är det relativt få varor som inte förändras över tid. För att ta hänsyn till detta försöker statistikerna kvalitetsjustera priset på olika varor och tjänster genom att jämföra olika modeller och varianter av produkterna. Det finns exempelvis metoder för att beräkna hur mycket konsumenter värderar vissa egenskaper och hur detta påverkar priset på varor.

Prisförändringar sker av många orsaker. Både reala faktorer (som produktionsförhållanden och teknisk

utveckling) och finansiella faktorer (som räntor och valutakurser) spelar in. Det är svårt att hitta metoder för att beräkna inflationen som tar hänsyn till allt. Att utgå ifrån fasta priser när vi studerar BNP-tillväxt är ändå rimligt eftersom vi då åtminstone i viss utsträckning kan avgöra om ekonomin vuxit i realiteten, och att ökad BNP inte bara beror på att allt blivit dyrare på grund av inflation.

I praktiken har dock inflationstakten i Sverige de senaste 20–30 åren varit så liten att skillnaden mellan fasta priser och löpande priser (de priser vi ser i verkligheten) varit ganska obetydlig. Det betyder, till exempel, att den ökade nytta som konsumenter upplever i form av kraftigt förbättrad prestanda hos datorer och mobiltelefoner inte bidrar till ökad BNP vare sig i fasta eller löpande priser, eftersom en mobil eller en PC kostar ungefär lika mycket år efter år trots den tekniska utvecklingen. Och jordbrukets bidrag till BNP har halverats sedan 1970-talet trots att det producerar lika mycket mat, tack vare ökad effektivitet. Försöken att med hjälp av fasta priser bokföra den nytta som konsumenterna upplever fungerar med andra ord bättre i teorin än i verkligheten.

Kapitel 6.

Kreativ förstörelse

Även om ekonomisk tillväxt vanligen definieras som ökad BNP så är det självklart möjligt att ha tillväxt också i vissa delar av ekonomin. Om några företag eller branscher växer medan andra krymper kan vi tala om tillväxt inom de verksamheter som ökar i storlek och betydelse. En naturlig del i den ekonomiska utvecklingen är att nya verksamheter etableras och ersätter de gamla. Som när modern IT växte fram samtidigt som marknaden för fasta telefoner och telefax minskade i betydelse.

“This process of Creative Destruction is the essential fact about capitalism.”

JOSEPH A. SCHUMPETER, 1942

Begreppet *kreativ förstörelse* myntades av ekonomen Joseph Schumpeter på 1940-talet och är fortfarande en populär beskrivning av hur ekonomisk utveckling går till. Vi kan jämföra med en naturskog där gamla träd dör och faller till marken samtidigt som unga plantor slår rot och växer upp. Om vi tänker på en sådan skog ser vi att det är en uppenbar skillnad på om träden växer eller om skogen som helhet växer. I en frisk skog växer de flesta träden (om allt står rätt till) men skogen som helhet

behöver inte göra det. På samma sätt kan det vara med ekonomin.

I de flesta ekonomier, exempelvis den svenska, sker dock den kreativa förstörelsen parallellt med att ekonomin som helhet växer. Visst pågår en förstörelse av omoderna företag och verksamheter. Men mycket av det som skapas läggs helt enkelt till det gamla utan att något ersätts, och det är detta som gör att ekonomin ökar i storlek. Ur ett ekologiskt hållbarhetsperspektiv spelar det givetvis roll vad det är som växer. Om det som växer har liten miljöpåverkan är det i detta avseende bättre än om mer miljöskadliga verksamheter expanderar.

De som ser tillväxt som ett uttryck för samhällets utveckling och framsteg snarare än som en ökning av ekonomins fysiska storlek kan stödja sig på idén om den kreativa förstörelsens möjligheter att byta ut gammalt mot nytt. Tillväxten sker då i de delar av ekonomin som för tillfället expanderar, och sammansättningen av produktionen och konsumtionen omvandlas därmed mot nya varor och tjänster.

**Att träden växer betyder
inte att skogen blir större.**

Kapitel 7.

Grön tillväxt

De flesta är ense om att det som växer ska göra det med så liten negativ miljöpåverkan som möjligt och samtidigt skapa största möjliga nytta för människor och samhälle. Ett svar på den utmaningen är idén om *grön tillväxt* som numera förespråkas av många betydelsefulla aktörer och organisationer. I rapporter från OECD, Världsbanken och FN:s miljöprogram ges likartade definitioner av grön tillväxt, som handlar om att tillhandahålla tillväxt och utveckling samtidigt som miljö och naturresurser förvaltas hållbart. Formuleringen av FN:s globala utvecklingsmål ger uttryck för liknande ambitioner. Centralt för de flesta gröna tillväxtstrategier är betoningen på innovationer och teknologisk utveckling som ska bidra till att frikoppla tillväxten från negativ miljöpåverkan och till ett effektivt resursutnyttjande.

Som så ofta när ordet tillväxt används undviker även de ovan nämnda rapporterna att definiera vad som specifikt avses med tillväxt. Ingen av definitionerna nämner ökad BNP i de centrala passagerna men däremot sådant som ökade inkomster och fler arbetstillfällen. Detta öppnar upp för tolkningsmöjligheter och en möjlighet är att se grön tillväxt som en form av kreativ förstörelse där den tekniska utvecklingen också innebär skiften och omvandling från fossil till förnybar energi, linjära till cirkulära produktionsprocesser, och ett ökat inslag av personliga och digitala tjänster i stället för fysiska varor och så vidare.

Huruvida grön tillväxt ska tolkas som en miljövänlig form av BNP-tillväxt eller på något annat sätt är naturligtvis avgörande för hur vi ska bedöma möjligheterna att leva

upp till olika hållbarhetsmål. Att genom kreativ förstörelse byta ut miljöförstörande delar av ekonomin mot mer miljövänliga alternativ betyder inte tillväxt i ekonomin som helhet, utan att vissa delar av ekonomin växer medan andra minskar.

Innovationer som leder till mer effektiv produktion där användningen av naturresurser begränsas betyder knappast heller att ekonomin växer. Snarare leder det till motsatsen när kostnaderna för produktionen av varor och tjänster minskar. Som vi sett tidigare så är det kostnaden snarare än nyttan av produktionen som syns i värdet på varorna och tjänsterna. Om effektivitet leder till minskad resursanvändning så är det givetvis bra ur miljösynpunkt, men det skapar alltså inte tillväxt i form av ökad BNP.

Grön tillväxt skulle också kunna innebära att andelen tjänster i ekonomin ökar, om vi antar att tjänster i många fall har ett litet ekologiskt fotavtryck jämfört med varor. Digitala tjänster som streamingtjänster, IT-kommunikation och videomöten växer förvisso i betydelse, men de genererar i många fall väldigt lite inkomster genom att de är så billiga att tillhandahålla. Personliga tjänster som utbildning, vård och omsorg kostar desto mer, men växer desto mindre i den moderna ekonomin. Sådana tjänster tar tid att utföra och det finns därmed givna gränser för hur mycket de kan växa.

Den gröna tillväxten har med andra ord sina begränsningar.

Grön tillväxt är drömmen om att ekonomin ska växa på ett hållbart sätt.

Kapitel 8.

Hur ser det ut i verkligheten?

Det är värdefullt att tydliggöra vad vi egentligen menar när vi talar om tillväxt, men när vi är klara med det behöver vi också förhålla oss till verkligheten. Situationen är sådan att mänskliga aktiviteter idag påverkar klimatet och ekosystemen över hela jorden på ett ohållbart sätt, och det brådskar att ställa om ekonomin så att miljöpåverkan från produktionen och konsumtionen håller sig innanför de planetära gränserna – inom munken om man så vill. Den ekonomiska tillväxten måste vara hållbar, och är den inte det är den inte önskvärd och i längden knappast heller möjlig att upprätthålla.

Historiskt sett har sambandet mellan BNP-tillväxt och miljörelaterade indikatorer såsom koldioxidutsläpp och användning av naturresurser varit mycket tydliga, och den globala BNP-tillväxten är idag starkt sammankopplad med ett ökat tryck på de planetära systemen. Detta förefaller naturligt då tillväxt i realiteten innebär ökad

produktion och konsumtion av varor och transporter, med ökad användning av energi och material. Antalet vetenskapliga studier som undersöker dessa samband har vuxit exponentiellt under senare år vilket innebär att kunskapen är mer omfattande idag än för bara några år sedan.

Vad dessa studier sammantaget visar är att i ett globalt perspektiv växer utvinningen av naturresurser i ungefär samma takt som BNP. Naturresurser omfattar här både icke-biologiska material som grus och mineraler, och biologiskt material som spannmål och virke. När det gäller utsläppen av växthusgaser så ökar dessa också globalt, men inte lika mycket som BNP. För växthusgaserna brukar man därmed tala om en *relativ frikoppling* mellan BNP-tillväxt och miljöpåverkan. Det finns också exempel på enskilda länder där det skett en *absolut frikoppling*, det vill säga där BNP ökar samtidigt som utsläppen av

I verkligheten är sambanden mellan BNP-tillväxt och global miljöpåverkan mycket starka.

växthusgaser minskar. Exempler gällande dock uteslutande länder där utsläppen redan är så höga att den minskning som sker är långt ifrån tillräcklig för att exempelvis leva upp till Parisavtalet.

Dessa samband blir lite olika om vi mäter miljöpåverkan i samband med produktionen eller konsumtionen. Om alla människor i världen skulle ha samma konsumtionsmönster som en genomsnittlig svensk så skulle det krävas fyra jordklot för att försörja dessa människor. Samtidigt minskar exempelvis utsläppen av växthusgaser från den svenska produktionen trots att BNP ökar. Att utsläppen minskar i Sverige beror till en del på investeringar i miljövänligare teknik, men det beror i hög grad också på att mycket av den utsläppstunga industrin inte längre finns kvar i Sverige, och att vi svenskar importerar stora mängder varor från utlandet. Den svenska konsumtionen bygger därmed på att utsläpp sker i andra länder där varorna tillverkas. Att Sveriges BNP ökar betyder definitionsmässigt att värdet av den svenska produktionen av varor och tjänster ökar, men de ökade inkomster som detta genererar leder ofrånkomligen också till ökad konsumtion i Sverige.

För att svara på om den ekonomiska tillväxten är hållbar behöver vi med andra ord titta på miljöpåverkan

från såväl produktionen som konsumtionen. Den mest vetenskapligt förankrade slutsatsen är att BNP-tillväxt i världen som helhet innebär ökade utsläpp av växthusgaser och ett ökat tryck på naturresurserna.

Det finns än så länge inga bevis för att det i praktiken är möjligt att frikoppla tillväxten från ökad miljöpåverkan i den utsträckning som skulle behövas för en ekologiskt hållbar utveckling, men i teorin kan det inte helt uteslutas. Vi bör dock samtidigt fastslå att motsatsen till tillväxt, det vill säga minskad BNP, inte heller är tillräckligt för att uppnå hållbarhet. Eftersom växthusgasutsläppen i princip måste upphöra helt för att undvika en katastrofal klimatförändring skulle BNP med dagens produktions- och konsumtionsmönster också behöva minska till nästan noll vilket naturligtvis är helt otänkbart.

Det som troligen behövs är i stället någon radikal kombination av förändringar inom såväl teknik och beteende som ekonomi. Ökade möjligheter till konsumtion, alltså sådant som traditionellt förknippats med BNP-tillväxt, är uppenbarligen nödvändigt för en stor del av jordens människor som i dag lever i fattigdom. Men kanske är det inte längre nödvändigt i världens rika länder. Frågan är dock vad som händer med ekonomin om tillväxten uteblir?

Kapitel 9.

När tillväxten uteblir

Det är en ganska vanlig föreställning att vårt ekonomiska system kräver tillväxt för att fungera, och att utan tillväxt uppstår närmast oöverstigligen problem. Det handlar då inte om att vi i grunden har för låg BNP och att detta akut behöver åtgärdas, utan snarare om att en ekonomi som slutar växa är dödsdömd. När BNP 2020 sjunker till 2015 års nivå utmålas det som katastrof, trots att något katastrofläge knappast rådde 2015. Om vi tror att ökande BNP är absolut nödvändigt är det inte svårt att förstå övertygelsen att tillväxten *måste* gå att förena med social och ekologisk hållbarhet, hur omöjligt det än kan verka. Men vad ligger egentligen bakom en sådan föreställning?

I Sverige och i de flesta andra industrialiserade länder har ekonomin vuxit kontinuerligt så länge någon kan minnas, åtminstone sedan den industriella revolutionen på 1800-talet. Bara under svåra ekonomiska kriser har BNP stannat upp eller minskat kortvarigt. Kriserna kan ha olika orsaker som höjda oljepriser, valutaspekulation eller en pandemi. Att produktionen av varor och tjänster minskar i sådana situationer vet vi, men det är vanligen ett symptom på en kris snarare än en bakomliggande orsak till kris. Detta är ändå en möjlig förklaring till att utebliven tillväxt ter sig skrämmande.

Det finns också mer logiska skäl att oroa sig för utebliven tillväxt. De som arbetar inom politiken vill gärna göra sina väljare nöjda genom att satsa resurser på det ena och det andra, men möjligheterna att göra detta beror till stor del på skatteintäkterna som i sin tur påverkas av BNP. Utan ökade skatteintäkter blir det svårt att satsa på nya saker utan att samtidigt fatta impopulära beslut

om att minska på annat. En annan farhåga är att digitalisering och ny teknik minskar behovet av arbetskraft i många sektorer och att ökad produktion och konsumtion därför är nödvändigt för att skapa nya arbetstillfällen.

Inget av detta är dock naturlagar, utan konsekvenser av mänskliga beslut. Det finns forskning som tyder på att ekonomin kortsiktigt kan ha svårt att anpassa sig till lägre BNP-tillväxt, men att skälet till detta framför allt handlar om förväntningar. Eftersom BNP brukar öka från år till år finns en förväntan på fortsatt BNP-tillväxt inbyggd i vår planering på olika sätt – hos individer, företag och myndigheter. Det kan till exempel handla om banklån och investeringsbeslut som tagits i tron att produktionen och konsumtionen i samhället kommer att öka på vanligt sätt. Det finns dock inget som talar för att ekonomin långsiktigt inte skulle kunna anpassa sig till lägre eller ingen BNP-tillväxt, förutsatt att vi anpassar våra förväntningar till detta.

BNP-tillväxt är en politisk prioritering som behöver ställas mot andra saker. Och prioriteringar måste vi alltid göra oavsett om vi har ekonomisk tillväxt eller inte. Det finns många arbeten att utföra som inte kan digitaliseras eller automatiseras, exempelvis inom vård och skola. Vissa menar också att det är positivt om tekniken gör att vi behöver arbeta mindre för att uppnå en viss levnadsstandard, och att detta skapar möjligheter till mer fritid. Det finns helt enkelt inget som tvingar oss till ständig tillväxt, det är ett val vi på ett eller annat sätt behöver göra. Låt oss inte heller glömma att utveckling och mänskliga framsteg handlar om mycket mer än om ökad BNP.

Förväntningar på fortsatt tillväxt kan skapa problem om tillväxten uteblir.

Kapitel 10.

Framåt – inte uppåt

Inledningsvis konstaterades att tillväxt väcker känslor, och att diskussioner om tillväxt ofta är svåra att föra eftersom de som samtalar inte förstår varandra. Det blir därmed svårt att nå fram till konstruktiva lösningar trots att de flesta i grunden antagligen är överens om många saker. De flesta önskar sig en hållbar framtid och en ekonomi som fortsätter utvecklas och som klarar av att tillgodose människors olika behov.

Kanske kan en del av förbistringen bero på att själva ordet tillväxt väcker känslor. Slår vi upp det i en ordbok får vi fram att det helt enkelt betyder att något ökar i storlek. Men ordet har också att göra med att växa, som i sin tur är en del av livet självt. Onekligen finns det bland en del människor en föreställning om att tillväxten utgör själva livskraften i ekonomin, och därmed närmast är en förutsättning för ett fungerande samhälle. Men som vi sett kan livskraft visa sig i många former – som kreativ förstörelse eller innovationer som förbättrar och effektiviserar produktion och konsumtion (utan att BNP ökar). Om vi vill bli förstådda när vi talar om tillväxt är det kanske bättre att säga vad vi egentligen menar. Borde vi i stället säga "ökad BNP" eller "mänskliga framsteg" och därmed undvika missförstånd?

Ekonomisk tillväxt definieras vanligen som ökad BNP, och är utifrån en sådan definition intimt förknippat med den mängd varor och tjänster som produceras och konsumeras per tidsenhet. Ordet ekonomi handlar

däremot om hushållning och kan härledas från grekiskans *oikos* (hus) och *nomos* (lag). Det mest ekonomiska borde vara att eftersträva största möjliga nytta till minsta möjliga kostnad, men som vi sett är BNP betydligt bättre på att mäta kostnad för produktion än nytta av konsumtion.

Det finns många sätt att öka nyttan av det vi producerar samtidigt som vi minskar kostnaden för produktionen. Det kan handla om allt ifrån digitalisering och effektivisering till delning och återvinning. Vi kan också vara mer noggranna med vad vi väljer att konsumera, och kan exempelvis byta ut varor med stort ekologiskt fotavtryck till förmån för tjänster med liten miljöbelastning. Lyckas vi med att minska kostnaden och därmed BNP samtidigt som vi ökar nyttan, så har vi åstadkommit en annan typ av utveckling än det som traditionellt kallats för ekonomisk tillväxt.

En fungerande ekonomi är en ekonomi som klarar förändringar, och hur en sådan ekonomi ser ut finns det olika uppfattningar om. Många menar att anpassningsförmågan är en av marknadsekonomin stora fördelar medan andra menar att det är genom aktiv styrning som anpassning sker. Mycket talar dock för att tillväxt är något vi inte vill lämna åt slumpen. På dessa sidor har några av de frågor som tillväxten väcker diskuterats. Om vi lyckats reda ut några av dem har vi kommit en bit på väg mot bättre samtal om tillväxt.

Vi behöver formulera tydligare mål för ekonomin än att bara säga att den ska växa.

Litteratur

Eklund K., 2015. Tillväxt. Studentlitteratur, Lund.

Haberl, H. Wiedenhofer, D., Virág, D., Kalt, G., Plank, B., Brockway, P., Fishman, T., Hausknost, D., Krausmann, F., Leon-Gruchalski, B., Mayer, A., Pichler, M., Schaffartzik, A., Sousa, T., Streeck, J., & Creutzig, F. (2020). A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part II: synthesizing the insights. *Environmental Research Letters*. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/ab842a>

Hickel J. & Kallis G., 2020. Is Green Growth Possible? *New Political Economy* 25, 469-486. DOI: 10.1080/13563467.2019.1598964

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), 2011. *Towards green growth*. OECD, Paris.

Raworth K., 2018. *Donutekonomi: Sju principer för en framtida ekonomi*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.

Schumpeter J.A., 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Brothers, New York.

United Nations Environment Programme (UNEP), 2011. *Towards a green economy: pathways to sustainable development and poverty eradication – a synthesis for policy makers*. UNEP, Nairobi.

Wiedenhofer, Virág D., Kalt G., Plank B., Streeck J., Pichler M., Mayer A., Krausmann F., Brockway P., Schaffartzik A., Fishman T., Hausknost D., Leon-Gruchalski B., Sousa T., Creutzig F. & Haberl H., 2020. A systematic review of the evidence on decoupling of economic growth, resource use and GHG emissions, part I: bibliometric and conceptual mapping. *Environ. Res. Lett.* 15 063002. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab8429>

World Bank, 2012. *Inclusive green growth: the Pathway to sustainable development*. World Bank, Washington, DC.

COGITO

Stiftelsen Cogito
Pustegränd 1-3, 118 20 Stockholm
info@cogito.nu
www.cogito.nu